

נסיעה וחזרה למשמרת רפואית בשבת

הרב יעקב אריאל

הקדמה

הנוהג המקובל הוא שעובדי רפואה, שיש להם משמרת ידועה מראש בשבת, מוסעים ומחוזרים ע"י נהג גוי. המאמר נועד לחזק נוהג זה, שהוא הפתרון היחיד למי שאינו רוצה להגיע לבית החולים בערב שבת ולשהות בו עד מוצ"ש. נסיעה ע"י ישראל אסורה, שכן נסיעת עובד רפואה למשמרת קבועה מראש אינה בגדר פיקוח נפש. אומנם עבודתו בבית החולים היא פיקוח נפש, אך נסיעה למשמרת אינה דומה להזעקה פתאומית ודחופה.¹ במקרה פתאומי ודחוף יש לנסוע בהקדם, גם ע"י ישראל, ולא להתעכב ע"י חיפוש או המתנה לגוי, אלא אם הוא זמין מיד. כמבואר ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' שכח סעי' יב) בדברי הרמ"א:

כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלין שלא לעשות ע"י א"י וקטנים ונשים אלא ע"י ישראלים גדולים ובני דעת. הגה... אם אפשר לעשות ע"י א"י בלא איחור כלל, עושין ע"י א"י (א"ז).

לדעת הט"ז², אף שיכול לעשות ע"י גוי, ישראל עדיף, משום שישראל יזדרז בדבר יותר, וכל הזריז הרי זה משובח.³ הט"ז מדבר על עצם ההצלה, כגון רופא ישראל, הוא יזדרז יותר בהצלה, אך באשר לאמצעי ההגעה למקום, אין עדיפות לישראל. אדרבה, בנהיגה יש לשמור על כללי הזהירות, הזריזות אינה מעלה, אלא אם כן מדובר באמבולנס שיש לו סירנה ואורות מהבהבים. אדרבה, עדיף נהג גוי, שאינו טרוד, אם הוא זמין. וזהו בדיוק השירות של נהגים גויים הנשלחים ע"י בית החולים להביא את עובדי הרפואה במועד הקבוע, בו מתחילה המשמרת.

א. השוואה להפלגה בספינה בערב שבת

יתרה מזאת, לכאורה, אין היתר לחלל שבת אפילו באיסור דרבנן, כגון ע"י גוי, כשאפשר להגיע לבית החולים כבר מערב שבת ולשבות בו כל השבת. אכן הדבר לא נעים ולא נוח, ויש בו ביטול עונג שבת, אך זו אינה סיבה מוצדקת לחלל עבודה שבת. אפשר אומנם

1. הערת עורך: ר"מ. ראה גם אמונת עתיך 106 עמ' 90. ועיין מה שכתב הרב, אמונת עתיך 107 עמ' 143, ובמה שכתבו שם עוד בעמ' 144-145. וכן באמונת עתיך 149 עמ' 34-37.

2. ט"ז, או"ח סי' שכח ס"ק ה. וכן דעת המחבר בשו"ע.

3. וכן יש לחשוש שאם יתרגלו לעשות ע"י גוי יבואו להתעכב בהצלה כדי לחפש גוי.

לומר שקיום מצוות עונג שבת בבית מצדיקה את ההשתהות בבית בליל שבת, ולמחרת כשמגיע זמן המשמרת, כדי להגיע לבית החולים זהו צורך פיקוח נפש ופיקוח נפש דוחה שבת. אך גם להנחה זו, כשיש גוי זמין יש להשתמש בגוי ואין היתר לחלל שבת ע"י ישראל. אך צ"ע, האם מותר לחלל שבת מדרבנן בגלל קיום מצוות עונג שבת בבית? השאלה היא, האם מותר לאדם להכניס את עצמו למצב שבו יאלץ לחלל שבת משום פיקוח נפש?

ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' רמח סעי' א) מבואר:

מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת, אם הולך לדבר מצוה; ופוסק עמו שישבות, ואם אח"כ לא ישבות אין בכך כלום; אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת. הגה: אבל קודם שלשה ימים שרי, אפילו בספינה שמושכים אותה ע"י בהמות, ואפילו אין בגובה המים י' טפחים (מהרי"ק שורש מ"ה) ואפילו במקום שיצטרך הישראל לעשות אחר כך מלאכה בשבת להוליך הספינה (ריב"ש סימן קנ"ב).

הנחתנו היא, שההימנעות מלנסוע בערב שבת לבית החולים, משום מצוות עונג שבת, דומה להפלגה בספינה בערב שבת לצורך מצווה, שהיא מותרת למרות שבשבת ייווצר צורך להסתמך על חילול שבת, שיעשה ע"י הגוי בעל הספינה וספניו. לדעה זו, הדבר מותר רק ע"י גויים. ישראל הרי מחויב לשמור שבת גם ללא התנאה מראש. לדעת הריב"ש, מותרת ההפלגה גם ע"י ישראל, למרות שהוא יצטרך לחלל שבת משום פיקוח נפש. אולם שם מדובר כשאין גוי שיכול לעשות את המלאכה בשבת, או במקרה שהספינה עלולה להיכנס למצוקה שתחייב גם את הישראל לחלל שבת. הריב"ש מסתמך על דעת בעל 'המאור' ⁴ אך הרמב"ן ⁵ אוסר ע"י ישראל ואכן ה'משנה ברורה' (סי' רמח ס"ק כו) הביא את 'כנסת הגדולה' שכתב בשם הריב"ל, וזו לשונו:

דכשיועד בודאי שיבוא לידי חילול שבת אסור אף בכה"ג וכ"כ הרדב"ז ועפ"ז סומכין עכשיו שמסכנים בעצמם קצת שלא לחלל שבת כדי שלא יהיה איסור למפרע על מה שיצא.

אך כאמור גם הריב"ש לא התיר אלא כשאין גוי זמין.

ב. השוואה לדין מילה בשבת

אלא שהשוואתנו את הנידון דידן למי שנכנס לספינה בערב שבת לא נכונה. שם הוא עשה מעשה בערב שבת שעלול לגרום לו לחילול שבת, בנידון דידן הוא נשאר בביתו בליל שבת על מנת להתיר לעצמו נסיעה בשבת משום פיקוח נפש. הדבר דומה יותר למחלוקת בעל 'המאור' והרמב"ן בפרק רבי אליעזר דמילה, ⁶ בתינוק שהחמין שהוכנו לצורך המילה בשבת נשפכו, האם למול את התינוק בשבת ואז ייאלצו לבשל חמין משום פיקוח נפש. לדעת בעל 'המאור' לא מלים את התינוק, ולדעת הרמב"ן מלים את התינוק.

4. רז"ה, שבת ז ע"א מדפי הרי"ף.

5. רמב"ן, שם.

6. שבת נג ע"א מדפי הרי"ף. דברי הרמב"ן מובאים בר"ן שם ד"ה והיכא.

כלומר, עושים מעשה בשבת הגורם להם שייאלצו אח"כ לחלל שבת משום פיקוח נפש. מיהו לא דמי. מצוות מילה זמנה מן התורה בשבת והיא עצמה דוחה שבת, לכן סובר הרמב"ן שאת המצווה יש לקיים כהלכתה בשבת למרות שאח"כ ייאלצו לחלל שבת. בנידון דידן, מצוות עונג שבת, שהיא מדברי קבלה, אינה דוחה שבת. וזו לשון הר"ן (שבת נג ע"ב בדפי הרי"ף):

וכן דעת הרשב"א ז"ל (כד' הרמב"ן) והביא ראיה מדתנן בפ"ק דביצה (דף ב א) ב"ה אומרים לא ישחט אא"כ ה' לו דקר נעוץ מבעוד יום... ה"נ נשחוט מפני שמחת יום טוב ולאחר מכאן נימא שמצות כסוי הוא שדוחה. אלא ש"מ כל שאנו יודעים בתחלת הדבר שיבא לידי איסור מלאכה דוחין את המצוה כדי שלא יבוא בסוף לידי כך... אלו דברי הרב ז"ל ואפשר הן אבל זו של דקר אינה ראיה לפי דעתי שאין שחיטה ביום טוב מצוה קבועה כמילה בשבת.

למרות שהר"ן⁷ סובר שמלאכת אוכל נפש ביו"ט הותרה ולא דחוייה, אין זו מצווה קבועה כמו מילה. כי אין הכרח לשחוט דווקא ביו"ט, אפשר לקיים שמחת יו"ט גם בשחיטה מערב יו"ט, שהרי מקיימים מצוות שמחה בשלמי שמחה גם ביום השני. כידוע, שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד. ובגלל ששמחת יו"ט הותרה מותר לשחוט גם ביו"ט עצמו. לעומתה, מילה בשבת מצוותה היום דווקא.⁸ גם הרשב"א, שדימה שחיטה ביו"ט למילה בשבת, אמר זאת רק על שמחת יו"ט שעיקרה מהתורה, והתורה התירה מחמתה מלאכת אוכל נפש ביו"ט, מה שאין כן מצוות עונג שבת, שהיא רק מדברי קבלה ואינה דוחה שום איסור.

ומצאתי שהרב שלמה זלמן אויערבך⁹ כתב להיפך ממה שכתבנו. לדעתו, אדרבה, ההשתהות בבית בגלל עונג שבת קלה יותר ממעשה של מילה בשבת, שחיטה ביו"ט, והפלגה בספינה. במילה ובשחיטה הוא עושה מעשה ומכניס את עצמו בידיים למצב שיצטרך לחלל שבת או יו"ט. אך מי שנשאר בביתו בליל שבת הוא ב"ש ואל תעשה'. וכיוון שאינו עושה שום מעשה ב'קום ועשה' בליל שבת לגרום לחילול שבת למחר, הרי חשיב כדבר מצווה, ואינו חייב לעזוב את ביתו מערב שבת.

ג. היתר 'מכשילן לעתיד לבוא'

ויש מקום לדון בנידון מזווית ראיה אחרת, מדין 'מכשילן לעתיד לבוא'. אם נכביד על עובדי הרפואה, שבשבתות הרבה ייאלצו להיעדר מבתיהם לכל השבת, לא יוכלו להמשיך בתפקידם החיוני. הדבר עלול לפגוע במשפחותיהם ובשלום הבית. מקור סברה זו הוא ברמב"ם (הל' שבת פ"ב הכ"ג), וזו לשונו:

ולכשיצילו את אחיהם מותר להם לחזור בכלי זיין למקומן בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא.

7. ר"ן, ביצה ט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ומיהא.

8. אם מצוות מילה בשבת היא הותרה או דחוייה ראה ביאור הגר"א, יו"ד סוף סי' רסו. מסקנתו היא שהותרה.

9. שמירת שבת כהלכתה (מהד' חדשה), פרק מ הערה עא.

כלומר אל לנו להכביד על הלוחמים שיצאו להצלת אחיהם ויש לאפשר להם לחזור למקומם על מנת שלא יימנעו מלצאת בפעמים הבאות. אך הרמב"ם מגביל זאת ללוחמים על ציודם בלבד ולא למצילים אחרים, בהם הוא עוסק בפכ"ז הי"ז והוא מבחין בין שני סוגי מצילים:

(א) וכל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד גוים או מן הנהר, או מן המפולת יש להם אלפים אמה לכל רוח ממקום שהצילו בו,

(ב) ואם היתה יד הגוים תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו בו הרי אלו חוזרין בשבת למקומן ובכלי זינן.¹⁰

מדובר פה בקריאה פתאומית להצלה. לא מדובר באנשים קבועים העוסקים בהצלה יום יום. אם כי אפשר לומר שאדרבה, מי שמקצועם בהצלה ואירועים כאלה עלולים לחזור לעיתים קרובות, הם יאלצו לפרוש מעיסוק זה על מנת שלא יצטרכו להיתקע בשבתות במקום שבו לא יוכלו לשבות בהרחבה.

לדעת הרב אויערבך¹¹ אין בסיבה זו כדי להתיר להם נסיעה בשבת, וזו לשונו:

ואף שלצערנו יש הרבה רופאים קלי דעת אשר לגבי דידהו החשש הוא אמת שהם חשודים להמנע מלכת להציל את החולה אם לא יוכלו אח"כ לחזור ברכב לביתם, מ"מ אנו אין בכוחנו להתיר משום כך איסורי תורה, ורק מצינן בחת"ס בחו"מ סי' קצ"ד שמתיר משום כך לרופא לחזור לביתו ברכב של נכרי משום האי טעמא שאם לא נתיר ימנע מלבוא בפעם אחרת, ואף שלענ"ד גם זה צ"ע קצת.

ויש מקום לחלק בין הקפצה פתאומית, גם אם היא עלולה לחזור על עצמה, לבין מי שיש לו תורנויות קבועות והוא יצטרך להיעדר מהבית לשבתות שלמות לעיתים קרובות. יש חשש שלחץ המשפחה ושלווה הבית יגרמו לכך שהוא יפסיק את עבודתו החיונית. ואכן הרב אויערבך מתחשב בכך וב'שמירת שבת כהלכתה' (פ"מ הערה עא) מצטט בשמו:

הוא מצדד להקל עליו לחזור לביתו, אם ע"י זה שהוא יהיה מנותק כל ליל השבת מן הבית יתבטלו הוא וב"ב מעונג שבת, משום דהר"ז חשיב כדבר מצוה, וכיון שאינו עושה שום מעשה בקום ועשה בע"ש לגרום לחילול שבת למחר, הרי חשיב כדבר מצוה ואינו חייב לעזוב את ביתו מע"ש. אך אם אין זה אלא מקרה חד פעמי, טוב שלא יעזוב את הבית.

אומנם ההנחה היא שבמקצועות חיוניים, כגון עובדי רפואה, משטרה, צבא קבע וכדו', אם לא ניישם בהם את הסברה 'כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא' רבים עלולים לפרוש ממקצועות אלו. ולשם כך יש צורך להתיר, לפחות לעובדי הרפואה שנהג גוי מצוי להם, נסיעה בשבת ע"י גוי זמין, יעיל ומהיר שיביאם למשמרתם בזמן. ומאחר שמצוות עונג שבת ניתנת לקיום במקביל לתורנות בבית חולים ע"י איסור דרבנן באמירה גרידא, הם יכולים להישאר בביתם בליל שבת ולמחרת נהג גוי זמין יביאם למשמרתם לבית החולים.

10. בסיבת ההבחנה בין שני סוגי המצילים, ובהבדל ההנמקה ברמב"ם בין שני המקומות, עסקו רבים, ובדורנו - הרב שאול ישראלי, עמוד הימיני, סי' יז; הרב שלמה זלמן אויערבך, שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ח; שו"ת אגרות משה, או"ח ח"ד סי' פ.

11. שו"ת מנחת שלמה, שם.

אין היתר לעבור לשם כך על איסורי דאורייתא בנהיגה עצמית, שבה בכל לחיצת דוושה עוברים על איסורי סקילה.
מסתבר שגם הרב אויערבך לא התיר נסיעה ע"י ישראל כאשר יש גוי זמין.¹² ואכן בספר 'נשמת אברהם'¹³ כתב שמותר לאחות לנסוע בשבת ע"י גוי משום שלא להכשילן לעתיד לבוא.¹⁴ ורק אם אירעה תקלה ובמקום נהג גוי הגיע נהג ישראל אין ברירה אלא להגיע איתו לתחילת המשמרת, משום פיקוח נפש.
ובארגון כמו המשטרה, שאי אפשר להביא שוטרים למשמרתם בשבת רק ע"י גויים, הפתרון המעשי לכך הוא רכב חשמלי, ואם יש נורות הפועלות על חוט להט יש להחליפן בנורות לד.
בזכות שמירת שבת נזכה כולנו לגאולה שלמה בקרוב.

סיכום

לכתחילה אין להתיר לרופא או אחות להגיע למשמרת קבועה בשבת ע"י מלאכה דאורייתא כנסיעה ברכב, אלא עליהם לנסוע עם גוי. אם אין אפשרות לנסוע עם גוי, כגון בארגון כמו המשטרה וכיו"ב, יש לנסוע ברכב חשמלי, שאינו אלא איסור דרבנן. וכל שכן שאין להתיר מלאכה דאורייתא כדי לחזור לביתו אחר המשמרת. בשעת הדחק אם קרה שהגוי אינו מצוי, מותר לנסוע למשמרת.

12. ראה שמירת שבת כהלכתה, שם סעי' כו.

13. נשמת אברהם, או"ח סי' שכט אות ז.

14. בהקדמתו כתב שכל הפסקים שהביא הם על דעת הרב נויבירט, וכידוע, ידו של הרב נויבירט לא זזה מידו של הרב אויערבך ולכן פסקיו הם על דעת רבו.